

Ο ρομαντισμός και ο θετικισμός απέναντι στο «ψηφιακό» σύμπαν: Η «αξιολογική κρίση» στις φυσικές επιστήμες ως πρόβλημα μεθόδου

Νίκος Τζ. Σέργης
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Στη μνήμη του Στέλιου Σέργη

«Η κριτική της θετικιστικής επιστήμης
που δεν καταλήγει σε ανορθολογικότητα ή υπαρξισμό
είναι αδιανόητη χωρίς τη χειγκελιανή σκέψη»
Russell Jacoby, *Διαλεκτική της ήττας*, σ. 32

/

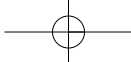
Στην εργασία αυτή αναπτύσσονται ζητήματα που θα απασχολήσουν, κατά τη γνώμη μου, τη μελλοντική «κοσμοθεωρία» των κινημάτων, ορισμένες σκέψεις, τις οποίες προτίθεμαι να αναπτύξω και να ενοποιήσω σε τούτο το άρθρο, σχετικά με το «πεπρωμένο» μιας φιλοσοφικής συνιστώσας στην οποία στοιχημάτισε τόσα πολλά ο György Lukács, δηλαδή σχετικά με την τύχη της μεθόδου σήμερα. Κατ' αρχάς θα πρέπει να σημειωθεί πως το θέμα που εξετάζεται εδώ σχετίζεται με τη διείσδυση του θετικισμού στις κοινωνικές επιστήμες, συνεπώς η οπτική που υιοθετείται θα είναι εκ του παραλλήλου ιστορικοφιλοσοφική, ενώ δεν θα απουσιάσουν και οι συχνά αντικρουόμενες θέσεις των μαρξιστών.

Με γνώμονα την «άμεση δημοκρατία» του Λόγου καθ' εαυτού – ιδιότητα που παραδόξως διαλανθάνει στις πρόσφατες, συχνά φλύαρες αντεγκλήσεις των φιλοσόφων για τη σημασία και την εφαρμογή της «ορθολογικότητας», θα θέσουμε σε αντιπαραβολή την υποτιθέμενη «ουδετερότητα» των θετικών επιστημών με την αναγκαία, πλην όχι πάντα αποδεκτή, «στράτευση» που παρατηρείται στις επιστήμες του ανθρώπου, σε σχέση με την «άρνηση» της παρούσας κοινωνίας. Με άλλα λόγια, θα προσπαθήσω στοιχειωδώς να μεταφέρω στο πλαίσιο των τρεχόντων τεχνολογικών δεδομένων τη συζήτηση του προηγούμενου αιώνα, σχετικά με το κατά πόσο, απέναντι στη σύγχρονη, ταξική κοινωνία του

«ολοκληρωτικού» εμπορεύματος, στις επιστήμες της φύσης –σε αγαστή συνεργασία πλέον με μια σχετικά νέα τάση της αγγλοσαξονικής φιλοσοφίας που αποδίδεται στα ελληνικά ως «γνωσιοεπιστήμη»– διατηρείται το δικαίωμα «αποφυγής» μιας εφ' όλης της ύλης τοποθέτησης: υπέρ ή κατά αυτής της μορφής κοινωνίας; Θα αποφύγω την αναφορά σε μοντέρνες φιλοσοφικές συνιστώσες (λ.χ. «βιοηθική») όπου γίνεται απόπειρα κοινωνικής κριτικής, στο πλαίσιο μιας βελτιωμένης και «εκσυγχρονισμένης» εκδοχής της νεωτερικής θεωρίας περί «δικαιωμάτων», εφόσον στη συγκεκριμένη φιλοσοφική στάση δεν τίθεται άμεσα το αίτημα της ριζικής κοινωνικής ανατροπής.

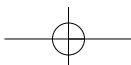
//

Πριν όμως προχωρήσουμε στην ιδιότυπη «αξιολογική κρίση», για την οποία έκαναν λόγο οι μαρξιστές κοινωνιολόγοι (Bottomore 1976: 11, Goldmann 1971: 127-128), κάποιες γενικές παρατηρήσεις πάνω στην «αβάσταχτη γοητεία» που ακόμη ασκεί ο θετικισμός στον 21ο αιώνα. Με μια αθέμιτη, σε κάποιο βαθμό, γενίκευση, μπορούμε να υποθέσουμε πως η κίνηση των ιδεών στις δυτικές κοινωνίες, κατά τα τελευταία 200 χρόνια τουλάχιστον, ισορροπεί σε μια διαρκή «διαλεκτική» μεταξύ της «εκσυγχρονιστικής» σαγήνης της τεχνολογίας για το εκάστοτε «μέλλον» και της ρομαντικής «νοσταλγίας» για τη διάσωση του «κόσμου που πεθαίνει». Ήδη από τους καιρούς του «Sturm und Drang», η ανθρωπότητα ανελλιπώς «εξεγείρεται» κατά της ισοπεδωτικής νοοτροπίας του θετικισμού, τάση που καταγράφεται ήδη από την ανάδυσή του με τον Διαφωτισμό.¹ Προκειμένου να γίνουμε σαφέστεροι ως προς το θετικιστικό πνεύμα πρόσληψης του φυσικού κόσμου –ή «πουριτανισμό της γνώσης» κατά τον Adorno (Jacoby 2009: 44)– και την αντίρροπη τάση των ρομαντικών (Παπαϊωάννου 1992: 148-154), χρειάζεται εδώ να παρατεθεί ένα υποτυπώδες σχόλιο ως προς την «προϊστορία» της σχέσης του Δυτικού ανθρώπου με το φιλοσοφικώς αποκαλούμενο «αντι-κείμενο»: ο δυτικός πολιτισμός θεμελιώθηκε στην αποφασιστική κατάφαση της αντίθεσης: «άνθρωπος – φύση», προς όφελος βεβαίως του νεωτερικού Homo sapiens, όπως ορθώς κατέδειξε με μοναδική ακρίβεια ο Marx, προσανατολισμένος ο ίδιος αναντίρρητα στην επικείμενη έλευση του «κομμουνισμού» και την οριστική «συμφιλίωση» (Marx 1975: 126, 128). Ασφαλώς και δεν είναι «νεωτερικό» το ζήτημα, καθώς απαντάται εμφαντικά στην κλασική «κοσμοθεωρία» διά μέσου της αναπαραγωγής του μύθου του Προμηθέα, ωστόσο, η επιθετική «αφύπνιση» του Λόγου στον Διαφωτισμό, με την αντίληψη

του σύμπαντος ως «υπό κατάκτηση» πεδίου, τροποποιεί αποφασιστικά τις συντεταγμένες ορισμού του προβλήματος. Παρά τη δεινότητά του στο φιλοσοφείν, ο Γερμανός επαναστάτης γρήγορα στράφηκε στην ανάλυση της «διαίρεσης της εργασίας», περιφρονώντας τους «αφηρημένους» φιλοσοφικούς στοχασμούς της νεότητάς του, μόνο που λησμόνησε να προεκτείνει την απηγή «κριτική» του στη θεμελίωση του Λόγου, απαλλάσσοντας έτσι και τον ίδιο τον οικονομισμό, στην «αγκάλη» του οποίου υποχώρησε δίχως δισταγμούς. Ας μην επεκταθούμε στις συγκεκριμένες κατηγορίες ενάντια στις θετικιστικές υπερβολές του Marx, άλλωστε τούτο έχει ήδη διατυπωθεί πολλαπλώς από τους «Situationnistes» στην ύστερη περίοδό τους (Βουαγιέ 1987), καθώς και από τους πέριξ αυτών φιλοσόφους (λ.χ. Παπαϊωάννου 2009). Απλώς ας μην παραβλεφθεί επί του προκειμένου ότι, ενόσω η *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* λάμβανε ολοένα και πιο θετικιστικά χαρακτηριστικά, ακολουθώντας την τάση των αναδυόμενων κοινωνικών επιστημών προς συμμόρφωση σε μια συγκεκριμένη μορφή «επιστήμης» και παρά τις φιλότιμες προσπάθειες του Marx προκειμένου να αποφευχθεί η «δογματική αφαίρεση» (Νούτσος 1988: 35), στη Ρωσία διευρυνόταν η επιρροή μιας αποκλίνουσας «διαλεκτικής» μεθόδου, προδήλως επηρεασμένης από τον Hegel (Jacoby 2009: 48), ως προς την κατανόηση αλλά και την ανατροπή των κοινωνικών φαινομένων (βλ., επί παραδείγματι, Lavron 1967, Σέργης 2010α), η οποία δεν είχε ασήμαντη συνεισφορά στις επαναστάσεις των αρχών του 20ού αιώνα.

Στην προηγούμενη παράγραφο αναφέρθηκαν επί τροχάδην ιστορικά παραδείγματα της διαλεκτικής «διελκυστίνδας» ανάμεσα στον θετικιστικό «εκσυγχρονισμό» και τις ποικίλες μορφές του ρομαντικού αντίποδα. Ας ονομάσουμε λοιπόν τον τελευταίο «ρομαντικό αντικαπιταλισμό», ακολουθώντας τον περίφημο αυτοβιογραφικό αφορισμό του Lukács (Lukács 1967: 9)² και συμφωνώντας παράλληλα στο ότι «το ενοποιητικό στοιχείο του ρομαντισμού» είναι η αντίθεση στον «σύγχρονο αστικό κόσμο» (Löwy-Sayre 1999: 70-71). Αν, ωστόσο, ο καπιταλισμός καθορίζεται από την κυριότητα και την τροποποίηση των «μέσων παραγωγής», σημείο όπου συγκλίνουν όλοι οι κλασικοί του μαρξισμού, τότε ο «ρομαντικός αντικαπιταλισμός» δεν μπορεί παρά να παίρνει σταθερά τη μορφή εξεγέρσεων ενάντια στην ολοένα και πιο βελτιωμένη μορφή τους, άλλως πώς την «ορθολογική» τους εξέλιξη. Περιπτώσεις ανάλογες, έμπρακτης δηλαδή κριτικής στον ορθολογισμό, υπάρχουν πολλές, αλλά δεν θα ήθελα να εγκλωβιστεί το άρθρο στις ιστορικές συντεταγμένες. Προτού περάσουμε στον οιονεί «αντι-θετικιστικό» χαρακτήρα των επιστημών της κοινωνίας, ας έρθουμε στις μέρες μας, χαρτογραφώντας συνοπτικά τις αντιδράσεις απέναντι στις νέες τε-

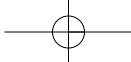
χνολογίες, πάντα υπό το πρίσμα της «διαλεκτικής» των δύο τάσεων που προανέφερα.

III

Όσοι έζησαν με συνείδηση ενήλικου τη δεκαετία του '80, θα θυμούνται –με αντεπαναστατική «νοσταλγία» ίσως– τις τελευταίες εκλάμπεις ενός κόσμου που έπνεε ήδη τα λoίσθια. Αναφέρομαι στην «αναβίωση» του ρεμπέτικου, την εξιδανικευμένη εικόνα της «αμόλυντης» επαρχίας, τις συλλογικότητες και τον ακτιβισμό μιας πολιτικής πάλης που έφτανε σε μας σαν απόηχος κλπ. Αυτός ο «κόσμος» είναι στις μέρες μας ήδη παρελθόν! Παρότι απέχουν μόλις 2-3 δεκαετίες, μια ολόκληρη ιστορική εποχή χωρίζει την *παράνομη* «πειρατική» κασέτα από τους *παράνομους* «πειρατές» του Διαδικτύου. Ο ιλιγγιώδης ρυθμός συσσώρευσης νέων μηχανών, που μετατρέπει ταχύτατα το οπτικοακουστικό «σύμπαν» σε ψηφιακό, αλλάζοντας ταυτόχρονα ριζικά τους όρους της *επικοινωνίας* στα υβριδικά κοινωνικά «δίκτυα», μετασχημάτισε το περιβάλλον της καθημερινής ζωής τόσο αστραπιαία ώστε η μεταβολή δεν έχει γίνει ακόμη κατανοητή, πόσο μάλλον ώστε να διατυπωθεί συνεκτικά ο «αντί-λογος». Ήδη η γενιά της οθόνης, την οποία οι κήνσορες της Αριστεράς συνήθιζαν να καταδικάζουν στο όνομα της πολιτικής «ωριμότητας», κατέθεσε τον δικό της «Λόγο» κατά τη διάρκεια του Δεκέμβρη του 2008 – και τώρα, 2 χρόνια μετά, οπότε επεβλήθη εκ νέου μια πρόσκαιρη «συναίνεση» με την «ευγενική χορηγία» της περιφρουρούμενης από τα ΜΑΤ και τα ΜΜΕ Ακροδεξιός, το δίλημμα αναδύεται ξανά: Είμαστε με τους νοσταλγούς της μεστής ιδεών γραφομηχανής ή με αυτούς που αντιμετώπιζουν το «ψηφιακό» ως φορέα της νέας εποχής; Κατά πόσον τελικά η «αξιολογική κρίση» για την παρακμιακή «παγκοσμιοποίηση» μπορεί να εκφραστεί μέσω σύγχρονων μηνυμάτων ή επιτηρούμενης «ευρυζωνικότητας»;

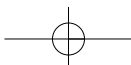
IV

Ενώ στις επιστήμες της κοινωνίας δεν έχουν ακόμη ξεπεραστεί τα σοκ που προξένησαν, κατά σειρά, η έκπτωση της «αξιολογικής κρίσης» με τον υποβολιμαίο σχετικισμό του «μεταμοντέρνου» και η εισβολή των νέων τεχνολογιών, στο μεταξύ, οι επιστήμες της φύσης συνεχίζουν αταλάντευτα τη *μέθοδο* που γνωρίζουν καλά τα τελευταία 200 χρόνια, ήτοι το θετικιστικό υπόδειγμα. Στο σημείο

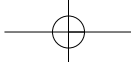
αυτό, νομίζω πως ήρθε η ώρα να υπενθυμίσουμε το γενικό πρόβλημα που επιχειρώ να προσπελάσω στην παρούσα εργασία, ένα ζήτημα που συζητήθηκε αρκετά την εποχή κατά την οποία οι μαρξιστές κοινωνιολόγοι του Μεταπολέμου *απαίτησαν* την «αξιολογική κρίση» των φαινομενικά «ουδέτερων» επιστημόνων του εργαστηρίου. Ο όρος «αξιολογική κρίση», καίτοι χρησιμοποιείται ευρέως στην καντιανή ηθική, στο συγκεκριμένο της κριτικής που μας απασχολεί εδώ μακράν απέχει από τις πολιτικά «πρωτόγονες» σε σχέση με τον 20ό αιώνα θέσεις του Kant – δεν πρόκειται λοιπόν για την «κατηγορική προσταγή», την οποία εσχάτως αναπαράγουν με ιδιαίτερη παρρησία στα καθ' ημάς οι νεοκαντιανοί φιλόσοφοι. Προτού κυριαρχήσει, για σύντομο διάστημα δυστυχώς, η επιστημολογική επιχειρηματολογία του Thomas S. Kuhh με τις «αναρχικές» προεκτάσεις της, οι θετικοί επιστήμονες κλήθηκαν να τοποθετηθούν αυθωρεί απέναντι στην «άρνηση» της παρούσας κοινωνίας. Είχε ήδη προηγηθεί ασφαλώς η επίθεση της «κριτικής θεωρίας» εναντίον του Λογικού Θετικισμού, με σημαντικές συνέπειες ως προς την επαναφορά της «διαλεκτικής» σαν αντίβαρου του «εργαλειακού ορθολογισμού».³ Στο βαθμό που ο Λογικός Εμπειρισμός έθεσε ως –ανεκπλήρωτο– αίτημα την «ενότητα» των επιστημών (της φύσης) υπό τη σκέπη μιας ελεγκτικής φιλοσοφίας εναρμονισμένης με τη «Λογική» των επιστημών (Ρουσόπουλος 1998: 47-58), η επίθεση εναντίον του έφερε στο φως μια ιστορικοφιλοσοφικού χαρακτήρα διένεξη, η οποία ωστόσο αφορούσε εξίσου τη διάσταση φιλοσοφίας και φυσικής επιστήμης ως προς τη *μέθοδο*, με άλλα λόγια στην «κριτική θεωρία» κωδικοποιήθηκε φιλοσοφικά η αντίθεση «ρομαντικού αντικαπιταλισμού» και θετικισμού καθαρά στο πεδίο της επιστημονικής τακτικής.

Το πρόβλημα που αποκάλυψε η επίκριση εναντίον της «θετικής φιλοσοφίας» –με την ορολογία του Marcuse– αναπαράγεται ατόφιο μέχρι σήμερα, ιδίως όσον αφορά την επιστημονική δραστηριότητα καθ' εαυτή: επιβεβαιώνοντας τις επικρίσεις του Σκληρού, από το μακρινό 1907, εναντίον των «περιορισμένων και μονομερών εγκεφάλων» που καθίστανται «ανίκανοι προς γενικωτέραν και ευρύτεραν κατανόησιν της πραγματικότητας» (Νούτσος 1998: 121), η αχαλίνωτη εξειδίκευση, την οποία επέβαλε η θετικιστική «κοσμοθεωρία» πρόσκτησης της γνώσης, συμπαρασύροντας μεγάλο μέρος της έρευνας στις επιστήμες της κοινωνίας, δημιούργησε γενιές ολόκληρες επιστημόνων που κατάφεραν να κατέχουν άριστα τα πιο «ψιλά» αντικείμενα μολονότι στερούνταν της γενικής εποπτείας, ακόμη και για την ίδια τη *μέθοδο* που χρησιμοποιούν. Η «αγοραία» λογική της κάθε επιστήμης αναπαράγεται συνήθως δίκην μηρυκασμού, ενώ συχνά πυκνά άξια πνεύματα αναλώνονται σε εσωστρεφείς δραστηριότητες, όπως επί παραδείγματι η ακαδημαϊκή ανέλιξη, δίχως να τεθεί καν το αναστοχαστικό ερώ-

τημα: «Ποιες σκοπιμότητες καθορίζουν την εξέλιξη της επιστήμης;». Η ισχνότατη παρουσία διαλόγου μεταξύ φιλοσοφίας και επιστήμης στον τόπο μας,⁴ αποτελεί κραυγαλέο σύμπτωμα αυτής της κατάστασης, ήτοι μιας επιστήμης που διαψεύδει ακατάπαυστα το όραμα του Marx για τη «μία και μόνη επιστήμη» όπου θα ενσωματωθούν τόσο η φυσική επιστήμη όσο και η «επιστήμη του ανθρώπου» (Marx 1975: 136). Η πειραματική έρευνα της φύσης οργανώνεται ολοένα και περισσότερο υπό τη μορφή συναθροίσεων «μοναχικών πληθών» επιστημόνων – παραφράζοντας εδώ το κεντρικό επιχείρημα μιας γνωστής κοινωνιολογικής μελέτης (Riesman 2001). Συναφώς, θα ήταν κοινότοπο να επαναλάβουμε ότι το υπόδειγμα του «καθολικού στοχαστή» παραπέμπει σε άλλους καιρούς. Στην οργάνωση και τη λειτουργία των επιστημών της φύσης, χωρίς να είναι άμοιρη ευθυνών συχνά η «εξάρτηση» από τους νόμους της αγοράς, οφείλεται η τυραννική εξειδίκευση που επεβλήθη βαθμηδόν στην επιστημονική δραστηριότητα. Ίσως να παραμένει ακόμη αλώβητη η φιλοσοφία, λόγω ασφαλώς της φύσης του αντικειμένου και της προϊούσας περιχαράκωσής της σε «αποστειρωμένα» ακαδημαϊκά περιβάλλοντα, απ' όπου ωστόσο κινδυνεύει με τη σειρά της να απολέσει οριστικά την επαφή, τόσο με το γίνεσθαι των άλλων επιστημών όσο και με τις ίδιες τις κοινωνικές ζυμώσεις, όπερ αποτελεί εμφανώς σημαντικότερο έλλειμμα. Αλλά, για να μιλήσουμε απευθείας με τη φιλοσοφική γλώσσα, τι είναι όλα τα παραπάνω αν όχι η ηχηρή κατίσχυση του συγκροτημένου θετικιστικού «ιδεώδους» έναντι της «ρομαντικής» άρνησης του υπάρχοντος κόσμου; Συνεκδοχικά, ποιο θα είναι το μέλλον της διαμάχης στο «ψηφιακό σύμπαν» του νέου κόσμου που αναδύεται μέσα στις οθόνες των υπολογιστών, «κομμένου και ραμμένου» στα μέτρα της τεχνολογικής εκπλήρωσης του θετικισμού; Ή μήπως αυτός ο ίδιος ο «νέος κόσμος» έχει ήδη απελευθερώσει τις δυνάμεις της «άρνησής» του;

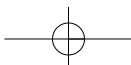
Σε μια πρόσφατη εργασία μου ασχολήθηκα με το υποτιθέμενο «ασύμβατο» μεταξύ επιστημονικού και φιλοσοφικού λόγου, που επιβάλλει ο «παραμορφωτικός φακός» της θετικιστικής ιστοριογραφίας των ημερών μας (Σέργης 2010). Υποστήριξα, αντιθέτως, πως μόνον ως «καθολικός» μπορεί να γίνει κατανοητός ο στοχασμός του Βενιαμίν Λέσβιου, στην περίπτωση που μελέτησα – ο Νεοέλληνας λόγιος χρησιμοποιεί ως φυσιογνωστικό εφελτήριο μια «πρωτόγονη», θα λέγαμε με τα σημερινά δεδομένα, προσέγγιση της δυναμικής των ουράνιων σωμάτων, την περίφημη θεωρία του «Πανταχηκίνητου». Για την τρέχουσα επιστημολογική συζήτηση στη χώρα μας είναι σχεδόν ακατανόητη η εποπτική προσέγγιση του Βενιαμίν, με αφετηρία δηλαδή μια φιλοσοφική «κοσμοθεωρία», γεγονός που σχετίζεται με τις αγγλοσαξονικές ορίζουσες της φιλοσοφίας της επι-

στήμης στα τέλη του 20ού αιώνα, απ' όπου παραλείπεται σκανδαλωδώς ο «ενοχλητικός» Hegel (Jacoby 2009: 32). Δεν θα ήταν εσφαλμένο εάν θεωρούσαμε τη δυσκολία πρόσληψης της σκέψης ενός «καθολικού» στοχαστή σήμερα ως συνέπεια της αμιγώς θετικιστικής αντίληψης, σύμφωνα με την οποία η γνώση αποτελεί διαρκή διαδικασία συσσώρευσης, όπου τα πορίσματα του παρελθόντος δεν εγγράφονται προδήλως σε κάθε στιγμή της εξέλιξης, αλλά απλώς κρίνονται «ξεπερασμένα» σε σχέση με τις τρέχουσες επιστημονικές πρακτικές. Παρά κάμπτοντας τοιουτοτρόπως την ιστορία των ιδεών, η προσήκουσα κατανόηση της «ορθολογικότητας» κινδυνεύει να καταλήξει το «κρεβάτι του Προκρούστη» για τις ιδέες... Παρά ταύτα δεν σκοπεύω να επεκταθώ σχετικά στο παρόν, ωστόσο με τις ανωτέρω διαπιστώσεις ως προς την ελεγχόμενη εγκυρότητα του «ασύμβατου» φτάσαμε ήδη ένα βήμα μόλις από το ανοικτό ζήτημα της δήθεν «ουδέτερης» μεθόδου των φυσικών επιστημών.

V

Με γνώμονα την περίφημη ΧΙη «Θέση για τον Feuerbach» του Marx, η γνωσιοθεωρητική σκευή που προσφέρουν σήμερα οι επιστήμες της φύσης θα έπρεπε να παραπεμφθεί πάραυτα στο «Δικαστήριο της Ιστορίας» του Hegel! Αν δεν αρκεί να «γνωρίσουμε» απλώς τον κόσμο και καθώς οι φυσικοί επιστήμονες δείχνουν να κωφεύουν ακόμη ως προς την «αλλαγή» του, αξίζει να υπενθυμίσουμε εδώ το *ιστορικό* μέτρο της «αλήθειας». Για τον Hegel, ο «Λόγος στην Ιστορία» αποτελεί το απόλυτο κριτήριο της «επιστήμης» (=«Απόλυτης Γνώσης»), καθώς η «αλήθεια» συνίσταται σε μια διαρκή «γενεαλογία» των ιστορικών εκδηλώσεών της. Παρά ταύτα, ο φετιχισμός της ιδέας της «προόδου» στη σύγχρονη επιστήμη –δοξασία στην οποία, ειρήσθω εν παρόδω, ώμνυε με τον δικό του τρόπο και ο Hegel– απέκλεισε θεμελιωδώς την ιστορικότητα της επιστημονικής προσέγγισης από τα τρέχοντα πορίσματά της. Η ειρωνεία της υπόθεσης είναι ότι η τάση των φιλοσόφων να διερευνούν τη «γενεαλογία» των προβλημάτων,⁵ ήτοι η «επίκληση των νεκρών φιλοσόφων» για να εισαχθεί εκ νέου το «πνεύμα της επανάστασης» και όχι για να «παρωδήσουμε το παρελθόν» (Νούτσος 1998: 75-76), συνιστά από μόνη της αντικείμενο χλεύης, καθώς το προσκλητήριο των «νεκρών» μέσω της βιβλιογραφίας συνήθως δεν ξεπερνά για τους φυσικούς επιστήμονες τον ορίζοντα της προηγούμενης δεκαετίας. Ταυτόχρονα, η «αναίρεση» των λογής επιστημονικών εργαλείων (πειραματικές εγκαταστάσεις, συσκευές μέτρησης, θεμελιώδεις αρχές της θεωρίας κ.ο.κ.) πολύ

σπάνια τροφοδοτεί από την αρχή την αναστοχαστική διερεύνηση των *ορίων* του εργαστηριακού μετασχηματισμού της φύσης (π.χ., σε σχέση με το «συστημικό» οικολογικό πρόβλημα ή με την τεχνολογικώς επανασχεδιαζόμενη ανθρώπινη οντότητα στην προοπτική του «μετα-ανθρώπου»). Από την άλλη, δεν θα πρέπει να εκλάβουμε τις κατηγορίες των μαρξιστών κοινωνιολόγων εναντίον της εμπειρικής επιστήμης ως κανόνα χωρίς εξαιρέσεις: τόσο η βραχύβια επιστημολογική απόπειρα του '60-'70, με αποκορύφωμα τις αιχμές εναντίον της δεσποτικής «αυθεντίας» της δυτικής επιστήμης στο πνεύμα του σλόγκαν «Λαϊκές κινητοποιήσεις αντί για Φιλοσοφία [των επιστημών]» (Feyerabend 1986: 25), όσο και οι ενστάσεις αρκετών φυσικών επιστημόνων για τη μοίρα που επεφύλαξε στην έρευνά τους ο καπιταλισμός της κατανάλωσης δικαιώνουν εν είδει εξαιρέσεων τις επικρίσεις των «φιλοσόφων». Για να μην δημιουργηθούν συγχύσεις, επισημαίνεται εδώ πως στην ανωτέρω διαμάχη δεν αντιπαρατίθενται αφηρημένα οι «θετικιστές» επιστήμονες με τους «ρομαντικούς» φιλοσόφους, αλλά συγκεκριμένες ερευνητικές τάσεις, συνεπώς η ανίχνευση στη «μήτρα» της έρευνας, τη *μέθοδο*, είναι αυτή που μπορεί να ρίξει φως στη διένεξη φιλοσοφικού και επιστημονικού λόγου, ίσως δε να παράσχει βοήθεια ως προς τη λύση του αδιεξόδου.⁶

Μεθοδολογικά, στις επιστήμες της κοινωνίας εφαρμόστηκε σε μεγάλο βαθμό η θετικιστική κατεύθυνση των φυσικών, προκειμένου να κατοχυρωθεί η «επιστημονική» τους αυτονομία (Jacoby 2009: 30). Τούτο σημαίνει πως στο εργαστήριο επιδιώχθηκε η «προσομοίωση» της φύσης, την ίδια στιγμή που η κοινωνία επιχείρησε την «αναστοχαστική» προσέγγιση σε συνθήκες εργαστηρίου! Το δεύτερο ασφαλώς απεδείχθη εκ των πραγμάτων σχεδόν ακατόρθωτο. Οι ασυνέχειες, οι ασυμμετρίες και οι μετασχηματισμοί υπό τη μορφή «καταστροφών», έστω και αν αυτοί εκφράζονται με «ανθρωπομορφικό» λεξιλόγιο – για να θυμηθούμε μια άκρως ενδιαφέρουσα και αδίκως λησμονημένη θεωρία περί των ασυνεχών μεταβολών (Thom 1985: 38), χαρακτηρίζουν το γίνεσθαι όπως γίνεται αντιληπτό στην κοινωνιολογία, την οικονομία, την πολιτική θεωρία κλπ. Αναπόφευκτη, ως εκ τούτου, η προσφυγή στο «μετα-», ήτοι στις «αφηρημένες» κοσμοθεωρίες που συγκλίνουν σε ένα και μόνο κέντρο, τη φιλοσοφία, μια θεωρητική ανασύνταξη που προκάλεσε τη διαρκή κριτική των φυσικών επιστημόνων ως προς την επιστημονική της επάρκεια. Για να το θέσω με τους όρους της μαρξιστικής σκέψης, το ποσοτικό έγινε ποιοτικό, αλλά το αντίστροφο ουδέποτε επετεύχθη πλήρως... Δίχως να δικαιώσει τελικά πολιτικά το δεσποτισμό που καλυπτόταν πίσω από τον «διαλεκτικό υλισμό», το αξίωμα της «διαλεκτικής της φύσης» για τη μετατροπή του «ποσοτικού» σε «ποιοτικό» επιβεβαιώθηκε

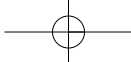
μεν στις διαδικασίες συσσώρευσης της «πολιτικής οικονομίας», εντούτοις η ανάστροφη πορεία δεν επετεύχθη ποτέ ολοκληρωτικά: η καθολική μετάβαση από την εποπτική πληρότητα του «ποιοτικού» σε αξιόπιστα «ποσοτικά» μεγέθη απέτυχε παταγωδώς (πρβλ. Thom 1985: 145-153). Προφανώς, το πρόβλημα δεν πέρασε απαρατήρητο: στο βαθμό που η μαρξιστική και η αντιεξουσιαστική οπτική στις επιστήμες της κοινωνίας περιχαρακώθηκε σε σχέση με τον θετικισμό που καταφάσκει την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων, η μέθοδος έγινε και πάλι το ζητούμενο.

VI

Στο επόμενο μήνες θα δημοσιευτεί μια σύντομη μελέτη του υπογράφοντος, η οποία έχει ως αντικείμενο τη «γενεαλογία» της έννοιας της «αρνητικότητας» και γενικότερα της διαλεκτικής μεθόδου, από τον Marx στους «καταστασιακούς» (Σέργης 2010α). Στο άρθρο επιχειρώ να ενοποιήσω το συγκεκριμένο ρεύμα σκέψης, με κριτήριο τη διαρκή αναθέρμανση του ενδιαφέροντος για τον εγελιανισμό. Επιγραμματικά αναφέρω εδώ πως, συμφωνώντας με τις πρώτες μεταπολεμικές αναζητήσεις του Herbert Marcuse, στο κείμενο αναπτύσσονται τα επιμέρους τεκμήρια του ισχυρισμού, σύμφωνα με τον οποίο ο «αριστερός εγελιανισμός»⁷ υπήρξε η μόνη ορθολογικά εναργής και συγκροτημένη μέθοδος-απάντηση στο θετικισμό. Υπό τις ανωτέρω προϋποθέσεις, δεν είναι συμπτωματικό το ότι ο μαρξιστής Goldmann, που διατύπωσε τη μομφή κατά των θετικών επιστημών όσον αφορά την απουσία «αξιολογικής κρίσης», αποτελεί εμβριθή μελετητή του Lukács, του ανανεωτή του εγελιανισμού, μολονότι ο ίδιος δεν συμμερίζεται όλο το εύρος της λουκατσικής ερμηνείας επί του «εγελιανού μαρξισμού». Ειρήσθω εν παρόδω, η διένεξη μεταξύ των ρομαντικών-«ελευθεριακών»-τάση η οποία συχνά κινείται στη μεθόριο μεταξύ μαρξιστικής και αντιεξουσιαστικής κριτικής- και των θετικιστών, «δεξιών» ή «αριστερών», καθορίζεται εν πολλοίς από το πώς θα διαταχθούν ανά ζεύγη τα συνθετικά της τριάδας: «μαρξισμός-λενινισμός-σταλινισμός», μια πολιτικού χαρακτήρα διάζευξη που παρά τα φαινόμενα παραμένει επίκαιρη στο «ψηφιακό σύμπαν» των καιρών μας εντούτοις η συζήτηση του ζητήματος εκτρέπεται από τα όρια της παρούσας εργασίας. Τέλος, είναι εξαιρετικά δηλωτικό της απόστασης που εξακολουθεί να χωρίζει τη φιλοσοφική από την επιστημονική μέθοδο το ότι η σύντομη απόπειρα «ιστορικοποίησης» της έρευνας στις φυσικές επιστήμες δεν ξεκίνησε από τις τελευταίες αλλά από την όμορη φιλοσοφία...

VII

Η παρούσα επιχειρηματολογία θα φανεί ενδεχομένως «εκτός εποχής» στους θιασώτες του θετικισμού σήμερα – έστω και αν προέρχονται από τον μαρξισμό!, ωστόσο πρόκειται απλώς για αναψηλάφηση μιας συζήτησης σημαντικής για τον προηγούμενο αιώνα, τις οποίες οι σημερινές διαστάσεις είναι αδύνατον να αναπτυχθούν εδώ με πληρότητα. Για να διασκεδαστούν οι τυχόν ενστάσεις, αναφέρω απλώς ότι, εν όψει της αμεσότητας του οικολογικού προβλήματος, μελλοντικά ο προβληματισμός για την κτήση και την εκμετάλλευση των «μέσων παραγωγής» θα μεταφερθεί ενδεχομένως στο πλαίσιο μιας νέας συζήτησης για την *καταστροφή* των «μέσων παραγωγής», διάσταση την οποία προς ώρας μονοπωλούν οι new age θιασώτες του «πρωτογονισμού» (Alain 2009) πέραν του Ατλαντικού, διεγείροντας τα υπέρμετρα «θετικιστικά» αντανακλαστικά σε υποστηρικτές άλλων εκφάνσεων του αναρχισμού (Bookchin 2010). Ίσως παράλληλα να είναι παρακινδυνευμένη η εξέταση του θέματος υπό το πρίσμα της «διαλεκτικής» μεταξύ «ρομαντικού αντικαπιταλισμού» και θετικισμού σήμερα. Παρά ταύτα και παρότι δεν έχει συγκροτηθεί στις μέρες μας εκείνο το πεδίο της επιχειρηματολογίας όπου θα εκτιμηθούν οι παράμετροι της εν λόγω ανοιχτής διένεξης, ισχυρίζομαι πως τούτο αποδεικνύεται απολύτως αναγκαίο ελέω της καλπάζουσας διάδοσης της νέας τεχνολογίας. Απέναντι στο διαρκώς επίκαιρο ερώτημα του Τσερντισέφσκι «Τι να κάνουμε;» – είτε συμερίζεται κανείς την απόκριση του Λένιν είτε όχι, η πρόσφατη διαμάχη ως προς τη λειτουργία του αθηναϊκού Indymedia είναι εν προκειμένω χαρακτηριστική. Ακόμα και αν κάποιος είναι «ρομαντικός» νοσταλγός του χειρογράφου, όπως ο υπογράφων, ή «τεχνοφοβικός» απέναντι στη λαγνεία της οθόνης – που δεν είμαι!, η κραυγή της Ακροδεξιάς κατά του δημοφιλούς ιστοτόπου, με τις αμφιλεγόμενες έστω αναρτήσεις, αρκεί για να δημιουργήσει υποψίες σχετικά με τη σκοπιμότητα της νεοφασιστικής απειλής. Από την άλλη, είναι γεγονός πως, παρά τη φαινομενική ελευθερία που παρέχει, το Διαδίκτυο είναι απολύτως επιτηρούμενο –εσχάτως και με τη βούλα του νόμου– καθώς το στίγμα του εκάστοτε χρήστη μπορεί αυτοστιγμεί να φακελωθεί. Συζητάμε μεν ελεύθερα, αλλά σε ένα περιβάλλον γεμάτο με απειροστές κάμερες και μικρόφωνα, όπου καταγράφονται οι συναναστροφές, οι συνθήξεις, οι έξεις, οι πολιτικές μας απόψεις κλπ. Παράλληλα, χωρίς το Δίκτυο, μεγάλο μέρος της λεγόμενης «αντι-πληροφόρησης» θα ήταν αδύνατο να διακινηθεί στο χρόνο που απαιτείται, προκειμένου η κοινωνία να ανταποκριθεί στον αστραπιαίο σήμερα «θεαματικό χρόνο» της εξουσίας – ας επικαλεστούμε για άλλη μια φορά τους «Situationniste».

Συμπερασματικά, το μελλοντικό πεδίο αναμέτρησης μεταξύ της φιλοσοφικής-πολιτικής *μεθόδου* για τη «μεταμόρφωση» της κοινωνίας και του «εργαλειακού ορθολογισμού» ίσως να μην βρίσκεται στη διαφιλονικούμενη περιοχική μεταξύ θετικιστών και «ρομαντικο-διαλεκτικών». Εντούτοις, η στάση που θα κρατήσει η «σκεπτόμενη ανθρωπότητα» απέναντι στην κυρίευση του χρόνου και της *επι-κοινωνίας* από τις αυτόνομα εξελισσόμενες τεχνολογίες, πιστεύω ότι θα παίξει τον ρόλο της. Στο ψηφιακό σύμπαν όπου εγκλωβίστηκε αστραπιαία η καθημερινή ζωή του σημερινού ανθρώπου, οι «ανάγκες» και η διείσδυση της τεχνολογίας στον πάλοι ποτέ «ελεύθερο χρόνο», καθορίζονται αποκλειστικά από τις σκοπιμότητες του κεφαλαίου – είναι γνωστό ότι η τεχνογνωσία της κινητής τηλεφωνίας υπήρχε αρκετά χρόνια πριν από τη διάδοσή της. Παράλληλα, όσο οι επιστήμες της κοινωνίας και οι φυσικές επιστήμες θα ομφαλοσκοπούν αυτιστικά στην αναπαραγωγή της μεθόδου τους, αφ' ενός η «πρόκληση» των μαρξιστών κοινωνιολόγων θα παραμένει αναπάντητη, αφ' ετέρου η μαρξική κριτική στην «αφηρημένη φιλοσοφία» θα ταλαντεύεται κοινωνικά εκτός της σύζευξης «θεωρίας» και «πράξης». Εν τέλει, το παράδοξο είναι ότι αν η αντιπαράθεση των μεθόδων φτάσει στη «συμφιλίωση» διά μέσου της επίλυσης της σύγκρουσης θετικιστών και μη, ήτοι διά μέσου της προμηθειικής «κλοπής» της τεχνολογίας προς όφελος της ελεύθερης κοινωνίας, ο Marx θα γίνει για άλλη μια φορά επίκαιρος. Εάν πάλι όχι, ίσως τότε χρειαστεί να επανεξετάσουμε το περιεχόμενο στο δεύτερο συνθετικό του δημοφιλούς πλέον συνθήματος: «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα»...

Σημειώσεις

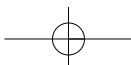
1 Ανοικτό ζήτημα παραμένει η σχέση του ρομαντισμού με τη «νεωτερικότητα», κατά πόσον δηλαδή η ρομαντική αντίδραση είναι «αντιδιαφωτιστική» ή αποτελεί απλώς «αυτοκριτική» της (μετα)νεωτερικότητας (Löwy-Sayre 1999: 91), εντούτοις η εξέταση του ζητήματος δεν σχετίζεται άμεσα με την παρούσα εργασία.

2 Λίγα χρόνια νωρίτερα, ο Ούγγρος μαρξιστής αποκάλυψε τη συγκεκριμένη στάση απέναντι στον καπιταλισμό «πρωτόγονο ουτοπισμό» (Lukács 1961: 17), με έναν χαρακτηρισμό σαφώς λιγότερο κομψό, εκ τούτου άλλωστε δεν έτυχε και του σχολιασμού που γνώρισε ο ομολογός του...

3 «Η διαλεκτική αντιπροσωπεύει την αντιμετώπιση εναντίον κάθε είδους θετικισμού» (Marcuse 1985: 44). Πρβλ. Horkheimer 1984: 36, 53, 151.

4 Οι θερινές συναντήσεις της Ελάτης σε συνδυασμό με τα δημοσιευμένα αποτελέσματα θα πρέπει να συμπεριληφθούν στις εξαιρέσεις του κανόνα.

5 Μεθοδολογικά, αυτό μεταφράζεται στη θεμελιώδη αρχή ορισμού της ιστορίας της φιλοσοφίας, σύμφωνα με την οποία η φιλοσοφία ισοδυναμεί με την ιστορία της μέσω μιας αμφιμονοσήμαντης αντιστοιχίας.

6 Προς αποφυγήν παρεξηγήσεων, επισημαίνω ότι οι επιστήμες της κοινωνίας εκλαμβάνονται εδώ ως αυτονομημένες συνιστώσες μιας ευρύτερης οικογένειας, της φιλοσοφίας.

7 Η διεύρυνση της ισχύος του όρου «αριστερός εγγελιανισμός» βαρύνει ασφαλώς τον υπογράφο-ντα και όχι τον μέντορα της αμερικανικής «Νέας Αριστεράς» του '70.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Alain, C. et al. (2009), *Αναρχισμός vs. πρωτογονισμός*, μτφρ. Σπ. Κουρούκλης, Στάσει Εκπιπτόντες, Αθήνα.
- Βουαγιέ, Ζ.Π. (1987), *Αναφορά πάνω στην κατάσταση των ψευδαισθήσεων μέσα στο κόμμα μας κι αποκαλύψεις σχετικά με την αρχή του κόσμου*, μτφρ. Ν. Κούρκουλος, Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα.
- Bookchin, M. (2010), *Μαρξισμός και αναρχισμός*, μτφρ. Α. Φωτάκης, Ν.Τζ. Σέργης, επιμ.-επίμ. Ν.Τζ. Σέργης, Ισνάφι, Ιωάννινα.
- Bottomore, T. (1976), *Κοινωνιολογία και μαρξισμός*, μτφρ. Ν. Κολοβός, Πύλη, Αθήνα.
- Horkheimer, M. (1984), *Φιλοσοφία και κοινωνική κριτική*, μτφρ. Α. Οικονόμου, Ζ. Σαρίκας, Ύψιλον, Αθήνα.
- Feyerabend, P. (1986), *Γνώση για ελεύθερους ανθρώπους*, μτφρ. Γ. Τζαβάρας, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη.
- Goldmann, L. (1971), *Ανθρωπιστικές Επιστήμες και Φιλοσοφία*, μτφρ. Ε. Καφετζέλλι, 70, Αθήνα.
- Jacoby, R. (2009), *Η διαλεκτική της ήττας. Περιγράμματα του δυτικού μαρξισμού*, μτφρ. Β. Τομανάς, Νησίδες, Θεσσαλονίκη.
- Lavrov, P. (1967), *Historical Letters*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles.
- Löwy, M., Sayre, R. (1999), *Εξέγερση και Μελαγχολία*, μτφρ. Δ. Καββαδία, Εναλλακτικές, Αθήνα.
- Lukács, G. (1978), «Πρόλογος (1961)», στο *Η θεωρία του μυθιστορητήματος*, μτφρ. Σ. Βελέντζας, Άκμων, Αθήνα.
- Lukács, G. (1975), «Πρόλογος (1967)» (= «Η μαρξιστική μου εξέλιξη: 1918-1930»), στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση*, μτφρ. Γ. Παπαδάκης, Οδυσσεύς, Αθήνα.
- Marcuse, H. (1985), *Λόγος και Επανάσταση*, μτφρ. Γ. Λυκιαρδόπουλος, Ύψιλον, Αθήνα.
- Marx, K. (1975), *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα*, μτφρ. Μπ. Γραμμένος, Γλάρος, Αθήνα.
- Νούτσος, Π. (1988), *Karl Marx. Ο κριτικός της ιδεολογίας*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Νούτσος, Π. (1998), *Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Παπαϊωάννου, Κ. (1992), *Η αποθέωση της Ιστορίας*, μτφρ. Σπ. Κακουριώτης, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- Παπαϊωάννου, Κ. (2009), *Μαρξ και Μαρξισμός, τ. Ι: Οντολογία και Αλλοτρίωση*, μτφρ. Β. Τομανάς, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- Ρουσόπουλος, Γ. (1998), *Αναλυτική της Παράστασης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Riesman, D. (2001), *Το μοναχικό πλήθος*, μτφρ. Β. Τομανάς, Νησίδες, Θεσσαλονίκη.
- Σέργης, Ν.Τζ. (2010), «Το 'ασύμβατο' επιστημονικού και φιλοσοφικού λόγου (;) Ο 'καθολικός' στοχασμός του Βενιαμίν Λέσβιου», στο *Πρακτικά του Πανελληνίου Συμποσίου: Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Η περίπτωση του Βενιαμίν Λέσβιου*, Μυτιλήνη (υπό έκδοση).
- Σέργης, Ν.Τζ. (2010α), «Η εγγελιανή έννοια της 'αρνητικότητας' στις κοινωνικές επιστήμες: από τον 'αριστερό εγγελιανισμό' στους 'καταστασιακούς'», *Νέα Κοινωνιολογία*.
- Thom, R. (1985), *Μαθηματικά πρότυπα της μορφογένεσης*, μτφρ. Σπ.Ν. Πνευματικός, Σ.Χ. Δεληβογιατζής, Γ.Α. Πνευματικού, Αθήνα.